

**ՊԱՏՎՈՐՑՅԱԼՆԵՐԻ ՎԻԿՏԻՄԱՅՆԱՑՄԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՈՒՂՂԻՉ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ**

Հանցավորության և վիկտիմալոգիական² գործոնների վերլուծության վերջնական նպատակը հանցավորության կանխարգելիչ միջոցառումների կատարելագործումն է հանցագործության հնարավոր և առկա զոհերի վրա անմիջական ներգործության միջոցով:

Հնարավոր է, որ հանցավորության կանխարգելման ոլորտում մեր անհաջողությունները պայմանավորված են նրանով, որ հարյուրամյակների ընթացքում ամբողջ ուշադրությունը սևեռվել է արարքի կամ հանցագործի և ոչ երբեք զոհի վրա³:

Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը տարբեր սուբյեկտների օրենսդրորեն կարգավորված, նպատակաուղղված գործնետությունը՝ ուղղված ազատագրկման վայրերում դատապարտյալների վիկտիմիզացման դետերմինանտների հայտնաբերմանը, ուսումնասիրմանը, չեզոքացմանը և վերացմանը: Դատապարտյալների վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը, մի կողմից, հանդես է գալիս որպես կանխարգելիչ գործնետության ինքնուրույն տեսակ, իսկ մյուս կողմից՝ ընդհանուր պենիտենցիար հանցավորության կանխարգելման ենթատեսակ: Լինելով ազատագրկման վայրերում հանցավորության կանխարգելման ինքնուրույն տեսակ՝ այն ուղղված է պենիտենցիար հանցավորության դեմ պայքարի նոր եղանակների և միջոցների որոնմանը:

Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի նպատակն է ազատագրկման վայրերում հանցավոր ոտնձգության պոտենցիալ զոհերի պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխումը, ինչպես նաև ընթացքի մեջ գտնվող վիկտիմիզացիոն գործընթացների ընդհատու-

¹ ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, գիտ. դեկավար՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Հ.Ս. Խաչիկյան:

² Վիկտիմալոգիան ուսմունք է հանցագործության զոհի մասին:

³ St' u, A. Фаттах, Виктимология, что это такое и какого ее будущее // Международное криминологическое обозрение: Т.21. N 2-3: Париж, 1967, էջ 51:

մը:

Կարծում ենք՝ նշված նպատակին կարելի է հասնել դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման խնդիրներով պայմանավորված մի շարք փոխհամաձայնեցված միջոցների կիրառման արդյունքում միայն: Եթե նպատակը ցանկալի արդյունքը պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումն է, ապա լուծումը որոշակի գործողությունների և միջոցառումների ամբողջությունն է, որոնց իրագործումը պետք է նախատեսվի խիստ որոշակի ժամանակահատվածում:

Դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման գլխավոր խնդիրներից ենք համարում հետևյալները՝

ա) Հանցավոր ոտնձգություններից անձի պաշտպանության ապահովում, որպեսզի հանցավորության քրեածին ազդեցությունը՝ իր բոլոր դրսևորումներով, լուրջ խոչընդոտներ չստեղծի անձի հիմնական, կենսական կարևոր նշանակություն ունեցող իրավունքների իրականացման համար¹:

բ) Առավել խոցելի օբյեկտների պաշտպանության ապահովում /դատապարտյալների կյանքը և առողջությունը/:

գ) Պենիտենցիար հիմնարկներում դատապարտյալների վիկտիմիզացիայի կանխարգելմանն ուղղված գործունեության արդյունավետ կազմակերպում և իրականացում:

դ) Պենիտենցիար հիմնարկներում առկա հանցավոր դրսևորումների կանխարգելմանն ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումների ակտիվացում:

ե) Խախտված իրավունքների վերականգնում, հասցված վնասի հատուցում, կրկնակի պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխում:

Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը գործնականում կարևոր խնդիր է, որը պետք է դրվի քրեակատարողական համակարգում բարեփոխումների իրականացման հիմքում: Այս

¹ St' u, *Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я.* Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: Монография. М.: НОРМА, 2001. էջեր 165-171; *Зубков А.И., Филимонов О.В.* Актуальные проблемы российской уголовной политики // Проблемы укрепления законности и борьбы с пре- зации ступностью на региональном уровне. Смоленск: Смолен, ф-л юрид. ин-та МВД РФ, 1999. էջեր 116-119 :

նպատակի իրագործումը պահանջում է կազմակերպական և իրավական մի շարք խնդիրների լուծում՝ կապված կանխարգելիչ գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների համար ռազմավարության և կոնկրետ ծրագրերի մշակման հետ, ինչպես նաև պատժի կրման այնպիսի պայմանների ստեղծում, որոնք թույլ կտան առավելագույնս բացառել դատապարտյալների շրջանում վիկտիմայնություն և հակահասարակական ուղղվածություն ձևավորող միջավայրի բացասական ազդեցությունը:

Անդրադառնանք պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման կազմակերպչական ապահովման խնդրի ուսումնասիրմանը: Կարծում ենք՝ ազատագրվման վայրերում զոհերի վերաբերյալ տվյալների բացակայությունը նվազեցնում է պենիտենցիար հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը:

Ազատագրվման վայրերում զոհին բնութագրող տվյալների հավաքման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով, նասնավորապես՝

ա/ Վիկտիմիզացիայի գործընթացը և հանցագործության իրական պատկերը կարելի է վերականգնել զոհի անձի և վարքագծի ուսումնասիրության շնորհիվ. հանցագործը հաճախ խեղաթյուրված կերպով է ներկայացնում կատարվածը, առավել ևս այն դեպքում, երբ զոհն այլևս կենդանի չէ:

բ/ Անձի պենիտենցիար վիկտիմիզացմանը հաճախ նախորդում են իրավիճակներ, որոնք պայմանավորված են զոհի անձի և վարքագծի առանձնահատկություններով: Դրանց անտեսումը կարող է դառնալ հանցագործության իրական պատկերի խեղաթյուրման, հետաքննության ոչ լիարժեք իրականացման և արարքի սխալ որակման պատճառ:

գ/ Չոհի կողմից ստացված տեղեկատվության օբյեկտիվության գնահատումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ հայտնի են նրա անձնային առանձնահատկությունները, երևույթն ընկալելու հնարավորությունները, սուբյեկտիվ վերաբերմունքն իրականությանը, հետաքննությանն աջակցելու ցանկությունը կամ դրա բացակայությունը և այլն:

դ/ Չոհերի անձնային և վարքագծային առանձնահատկությունների իմացությունը անհրաժեշտ է նրանց անձնական անվտանգության ապահովման ուղղությամբ հիմնավոր որոշումների ընդուն-

ման, ինչպես նաև կրկնակի վիկտիմիզացիայի կանխարգելման համար:

Ե/ Վիկտիմալոգիական բնույթի տվյալները ոչ պակաս կարևոր են, քան հանցագործների վերաբերյալ ունեցած տեղեկատվությունը: Ձուրը էական դերակատարում ունի հանցածին իրավիճակի ստեղծման և զարգացման մեխանիզմում, հետևապես անհրաժեշտ է կատարել կրիմինալոգիական առումով զոհերի դերի վերլուծություն և հաշվի առնել վիկտիմալոգիական նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքները՝ ինչպես կոնկրետ քրեական գործեր, այնպես էլ ընդհանրապես պենիտենցիար հանցավորությունն ուսումնասիրելիս¹:

Առաջիններից մեկը Ս.Ս. Օստրոումովն է խոսել իրավական վիճակագրության համակարգում առանձին բաժնի ձևավորման անհրաժեշտության մասին, որի նպատակը հանցագործության զոհի անձի և վարքագծի քանակական բնութագրի վերաբերյալ տվյալներ ստանալն է²:

Վ.Ս.Ուստինովը և Ա.Ա. Գլուխովան համաձայնվել են նշված առաջարկությանը, և շրջանառության մեջ է դրվել «վիկտիմալոգիական վիճակագրություն» հասկացությունը՝ տիրող հանցածին վիճակի մասին հավաստի և լրիվ տեղեկատվություն ստանալու համար: Վիկտիմալոգիական վիճակագրությունը պետք է դիտարկել որպես իրավական վիճակագրության մաս, որն ուսումնասիրում է զոհի անձի և վարքագծի քանակական բնութագիրը՝ հանցագործությունների կանխարգելման, կանխման և բացահայտման նպատակով³:

Այս կապակցությամբ առաջարկում ենք ՀՀ Արդարադատության նախարարության Քրեակատարողական ծառայության՝ Կալա-նավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների Ներքին

¹ Տե՛ս, *Ривман Д.В.* Использование виктимологических данных в предупреждении преступлений // Вопросы профилактики преступлений. №1., 1980, էջ 48:

² Տե՛ս, *Остроумов С.С.* Советская судебная статистика. (Часть общая и специальная). М.: МГУ, 1976, էջ 12:

³ Տե՛ս, *Устинов В.С., Глухова А.А.* Понятие и значение виктимологической статистики // Вестник Нижегородского гос. ун-та им. Н.И. Лобачевского. Н.Новгород. 1999, էջ 34:

կանոնակարգը¹ հաստատելու մասին ՀՀ Կառավարության 2006թ. N 1543-Ն Որոշումը համալրել «ՔԿՀ-ներում հանցագործության զոհերի մասին տվյալներ» բաժնով, որը կներառի տվյալներ զոհերի ժողովրդագրական հատկանիշների, վիկտիմիզացման պատճառ հանդիսացած հանցագործության տեսակի, հասցված վնասի բնույթի և չափի, վնասը հասցնելու պահին զոհի վիճակի վերաբերյալ:

Ազատագրված վայրերում զոհերի վերաբերյալ նշված նորանուծության ներդրման արդյունքում ստացված ընդհանրացնող տվյալները կօգնեն զոհի միջոցով գտնել հանցագործությունը կատարած դատապարտյալին: Եթե հանցագործները մի շարք դեպքերում ընտրում են իրենց զոհերին ըստ վերջիններիս անձնային և վարքագծային որոշակի հատկանիշների / նրանց ընտրությունը կրում է տիպական բնույթ/, ապա կան բոլոր հիմքերը ենթադրելու, որ հանցագործները ևս ունեն իրենց բնորոշ, տիպական առանձնահատկությունները. հանցագործի որոնումները սկսվում են սահմանափակ թվով կասկածյալների վերաբերյալ տվյալների ուսումնասիրությունից:

Այդպիսով, իրավական վիճակագրության մեջ վիկտիմալոգիական վիճակագրության ներառումը պետք է դառնա պետական քաղաքականության մի մասը՝ ուղղված պենիտենցիար հանցավորության կառուցվածքի, շարժընթացի, մակարդակի, վիճակի նկատմամբ հսկողության իրականացմանը:

ՀՀ Քրեակատարողական օրենսգրքի հոդված 2-ում օրենսդիրը քրեակատարողական օրենսդրության խնդիրներից է համարում դատապարտյալի ուղղման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը, ինչը ենթադրում է դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հնարավորության բացառում:

Նշված խնդրի արդյունավետ լուծումը կախված է պենիտենցիար հանցավորության կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների համակարգից, որը պետք է ունենա համապատասխան իրավական կարգավորում:

Պենիտենցիար հանցավորության կանխարգելում իրականացնող սուբյեկտների գործնությունը կարգավորող իրավական ակտերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նրանցից ոչ մեկում չկա

¹ Այսուհետ՝ Ներքին կանոնակարգ:

ցուցում վիկտիմալոգիական ուղղվածության միջոցառումների անցկացման վերաբերյալ: Բացի այդ, այնպիսի վիկտիմալոգիական հասկացություններ, ինչպիսիք են «վիկտիմիզացիայի կանխարգելում», «դատապարտյալների վիկտիմային վարքագիծ», «վիկտիմայնությանը աչքի ընկնող դատապարտյալներ» և այլն՝ թեկուզև այլ ձևակերպմամբ, նշված ակտերում չեն հանդիպում:

Հիմնական գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտը, որով որոշվում է քրեակատարողական համակարգի կանխարգելիչ գործնետության կազմակերպման կարգը ՀՀ Արդարադատության նախարարի 30 մայիսի 2008թ. N 44-Ն հրամանն է «Կալանավորվածների և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործնետության կարգը հաստատելու մասին»¹: Այս ակտում ուղղակիորեն նշված է, որ դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործնետությունն ուղղված է դատապարտյալների սոցիալական և հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրմանը, ախտորոշմանը և կարիքների ձևավորմանը: Այդ բոլոր տվյալների հիման վրա կազմվում է դատապարտյալի ուղղման գործընթացի ծրագիր: Այդպիսով հանցագործության կանխարգելումը ըստ էության ուղղված է պոտենցիալ հանցագործ դատապարտյալների ստիգմատիզացմանը, իսկ դրա իրականացման միջոցները հիմնականում կրում են միակողմանի բնույթ՝ անտեսելով գոհի դերը հանցավոր վարքագծի դրսևորման մեխանիզմում: Հետևաբար դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման նպատակով համալիր և ընդգրկուն միջոցների կիրառման բացակայությունը հանգեցնում է պոտենցիալ գոհերի շահերի և իրավունքների անտեսման:

Շարադրվածը վկայում է դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելմանն ուղղված գործնետությունը կարգավորող իրավական հիմքի մշակման անհրաժեշտության մասին:

Ներկայումս մեր հանրապետությունում տեղի է ունենում ՔԿՀ--ների՝ միջազգային ստանդարտների պահանջներին համապատասխանեցման գործընթաց, որն ուղղված է նաև ազատագրկման վայ-

¹ Այսուհետ՝ Գործունետության Կարգ

րերում պատիժ կրող անձանց անվտանգության ապահովմանը: Նշված բարեփոխումների շրջանակներում, կարծում ենք, բավական արդիական և նպատակահարմար կլինի «Գործնության Կարգը» լրացնել վիկտիմալոգիական կանխարգելման միջոցների համակարգով: Նման փոփոխությունները թույլ կտան մշակել ՔԿԳ-ներում պատիժ կրող անձանց պենիտենցիար վիկտիմիզացման կանխարգելման ռազմավարության ծրագիր, կապահովեն մշված գործնությունն իրականացնող սուբյեկտների գործառույթների իրականացման փոխհամաձայնվածությունը, անընդհատությունը:

Առաջարկում ենք «Գործնության Կարգերում կատարել հետևյալ փոփոխությունները.

«Ընդհանուր դրույթներ» բաժինը անհրաժեշտ է լրացնել քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձանց վիկտիմիզացման կանխարգելմանն ուղղված հիմնական սկզբունքներով և նպատակներով:

Վիկտիմիզացման կանխարգելումը պետք է ուղղված լինի անձանց օրինական շահերի պաշտպանությանը և նրանց խախտված իրավունքների վերականգմանը, դատապարտյալների վիկտիմիզացման դետերմինանտների բացահայտմանը, վերացմանը և չեզոքացմանը, ինչպես նաև այն անձանց հայտնաբերմանը, ովքեր իրենց վարքագծային և անձնային առանձնահատկությունների «շնորհիվ» մեծ հավանականությամբ կարող են հայտնվել պենիտենցիար հանցագործության զոհի դերում:

Վիկտիմիզացման կանխարգելումը պետք է ապահովվի ՔԿԳ-ներում պատիժ կրող դատապարտյալների նկատմամբ հուսալի պաշտպանության, մեկուսացման և հսկողության իրականացման միջոցով, նրանց՝ օրենքով սահմանված կարգով տեղաբաշխման, վիկտիմիզացիային նպաստող գործոնների բացահայտման, դրանց չեզոքացմանն ուղղված միջոցների մշակման և իրականացման, այն անձանց բացահայտման միջոցով, որոնց վարքագիծը վերջիններիս համար կարող է վիկտիմիզացման վտանգ ստեղծել, ինչպես նաև դաստիարակչական, կրթական և անձնային անվտանգության ապահովման միջոցների ձեռնարկման միջոցով՝ ուղղված նրանց վիկտիմային վարքագծի կանխմանը:

Դատապարտյալների վիկտիմիզացիայի կանխարգելման նպատակը պետք է լինի ինչպես հնարավոր զոհի վիկտիմիզացիա-

յի, այնպես էլ արդեն սկսված վիկտիմիզացիոն գործընթացի կանխումը:

Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը պետք է հիմնված լինի օրինականության, մարդասիրության, համակարգվածության, տարբերակման և անհատականացման, ինչպես նաև վիկտիմիզացիայի կանխարգելման միջոցների ժամանակին և բավարար կիրառման սկզբունքների վրա:

Օրինականության սկզբունքը նշանակում է, որ վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը պետք է իրականացվի ՀՀ օրենսդրության խիստ պահպանմամբ, իսկ կանխարգելիչ միջոցառումների կիրառումը պետք է բխի այն անձանց օրինական շահերից, ում նկատմամբ դրանք կիրառվում են: Վիկտիմիզացիայի կանխարգելման **մարդասիրության** սկզբունքը արգելում է ՔԿՀ-ներում գտնվող անձանց ենթարկել ֆիզիկական տանջանքների կամ նվաստացնել մարդկային արժանապատվությունը:

Վիկտիմիզացիայի կանխարգելման **համակարգային** սկզբունքը ենթադրում է սոցիալական, իրավական, հոգեբանական, կրթադաստիարակչական, կազմակերպչական, տեխնիկական և այլ բնույթի միջոցների փոխկապակցված իրականացում՝ ուղղված վիկտիմիզացման վտանգ ստեղծող գործոնների վերացմանը, ՔԿՀ-ներում պատիժ կրող անձանց վիկտիմային վարքագծին նպաստող պատճառների վերացմանը, վիկտիմիզացիայի կանխարգելում իրականացնող սուբյեկտների համագործակցությամբ:

Վիկտիմիզացիայի կանխարգելման միջոցների **տարբերակված և անհատական կիրառման սկզբունքը** նշանակում է դրանց կիրառումը՝ հաշվի առնելով անձանց անձնային առանձնահատկությունները, նրանց վիկտիմային վարքագծի բնույթը:

Կանխարգելիչ միջոցների **ժամանակին և բավարար կիրառման սկզբունքը** ենթադրում է նշված միջոցների կիրառումը վիկտիմիզացման բավականին վաղ շրջանում և այնպիսի ինտենսիվությամբ, որը թույլ կտա կանխել նշված գործընթացը:

Առաջարկում ենք Գործնետության Կարգի «Սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների իրականացումը դատապարտյալների հետ» գլխի 42-րդ կետի 7-րդ ենթակետը ներկայացնել հետևյալ խմբագրությամբ՝ «... անհրաժեշտության դեպքում՝

դատապարտյալների շրջանում հնարավոր կոնֆլիկտային կամ վիկտիմային իրավիճակների կանխարգելման և լուծման ուղղությամբ անհատական և խմբային խորհրդատվություն տրամադրելը: Կոնֆլիկտների և վիկտիմային իրավիճակների կանխարգելման աշխատանքներն իրականացվում են պարբերաբար: Կոնֆլիկտների և վիկտիմային իրավիճակների կանխարգելումը ներառում է դատապարտյալների շրջանում միջանձնային լարված հարաբերությունների բացահայտում, որն իրականացվում է հետևողական դիտարկումների և անհատական զրույցների միջոցով...»:

Առաջարկում ենք նշված գլխում նախատեսել վիկտիմիզացիայի ենթարկվելու ռիսկայնության բարձր աստիճան ունեցող դատապարտյալների առանձին խմբերի ստեղծում և նրանց ընդգրկում «վիկտիմիզացիայի ենթարկվելու ռիսկայնության բարձր աստիճան ունեցող դատապարտյալների հաշվառման» մատյանում՝ նրանց նկատմամբ նպատակաուղղված ծրագրեր իրականացնելու նպատակով:

Առաջարկում ենք նաև «Դատապարտյալների ախտորոշումը, գնահատումը և բնութագրումը հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնելիս» գլխում նախատեսել նաև միջոցառումներ՝ ուղղված այն դատապարտյալների բացահայտմանը, որոնց՝ պենիտենցիար հանցավորության զոհ դառնալու հավանականությունը մեծ է՝ ելնելով իրենց վարքագծային և անձնային առանձնահատկություններից: Անհրաժեշտ է նաև նշված անձանց նկատմամբ իրականացնել դաստիարակչական, ուսուցողական, անձնական անվտանգության ապահովմանն ուղղված աշխատանքներ՝ վերջիններիս դեվիանտ վարքագիծը կանխելու նպատակով:

Անհատական մակարդակում վիկտիմիզացիայի կանխարգելման հիմնական միջոցների թվին պետք է դասել անհատական զրույցների անցկացումը, նրա վրա բացասական ազդեցություն թողնող կապերից և պայմաններից մեկուսացումը, նշված անձանց սոցիալական և հոգեբանական օգնության տրամադրումը:

Բացի այդ «Գործունեության Կարգը» անհրաժեշտ է լրացնել «Պաշտոնատար անձանց պատասխանատվությունը կանխարգելիչ գործնության իրականացման ընթացքում թույլ տված իրավախախտումների համար» բաժնով, որտեղ հստակ կերպով պետք է սահմանել պաշտոնատար անձինք, ովքեր միջոցներ ձեռք չեն առել

հանցագործությունների և վիկտիմիզացիայի կանխարգելման ուղղությամբ, ինչպես նաև այն դեպքում, եթե նրանք չարաշահել են իրենց լիազորությունները նշված գործնությունն իրականացնելիս, ենթակա են պատասխանատվության ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

«Գործունեության Կարգում» առաջարկվող փոփոխությունների կատարումը և դրանց իրականացումը չեն պահանջի հավելյալ նյութական, ֆինասական և կադրային ռեսուրսներ: Նշված փոփոխությունները կօգնեն պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելմանը, կլրացնեն ներկայումս ազատագրկման վայրերում հանցագործությունների կանխարգելմանն ուղղված գործունեության բացերը:

Այդպիսով, «Գործունեության Կարգում» վիկտիմալոգիական բովանդակությամբ փոփոխությունների կատարումը ոչ միայն կամբողջացնի պենիտենցիար հանցավորության կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների համակարգը, կլրացնի իրավական կարգավորման բացերը, այլև կնպաստի պատիժ կրող անձանց կողմից ազատագրկման վայրերում հանցանքների կատարման նվազեցմանը:

Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման գործում էական նշանակություն ունի ազատագրկում պատժատեսակի կրման այնպիսի պայմանների օրենսդրական ամրագրումը, որոնց դեպքում պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի վտանգը կհասցվի նվազագույնի: Դատապարտյալներին պահելու միայն մարդասիրական պայմանների ստեղծման դեպքում է հնարավոր վերջիններիս ուղղումը, քանի որ կիսատված և կենցաղային ծանր պայմաններից չարացած դատապարտյալների հետ տարվող դաստիարակչական և կանխարգելիչ բնույթի աշխատանքները պարզապես արդյունավետ չեն լինի: Պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ մեծահասակները ավելի քիչ են ենթարկվում դաստիարակչական ազդեցությանը:

Նշված օրինաչափության անտեսման դեպքում դատապարտյալների հետ տարվող դաստիարակչական և կանխարգելիչ բնույթի աշխատանքները վերածվում են անդադար բարոյախրատական զրույցների և պատժիչ միջոցների կիրառման, ինչը երբեք դրական արդյունք չի տա դատապարտյալի ուղղման հարցում:

Ուստի անհրաժեշտ ենք համարում՝

ա/ դատապարտյալների նյութակենցաղային և բժշկական պաշտպանության մակարդակը համապատասխանեցնել միջազգային իրավական ակտերի պահանջներին, առաջին հերթին՝ պատժի կրման հանրակացարանային ձևից անցում կատարել խցայինի, բարելավել պատիժը կրող անձանց բնակարանային պայմանները:

Նշենք, որ ներկայումս պատժի կրման գործող կացարանային կարգը դատապարտյալների վիկտիմիզացմանը նպաստող հիմնական պատճառներից է:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ պատժի կրման կացարանային ձևից խցայինի անցումը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի վիճակի վրա: Պատասխանները ներկայացնում ենք աղյուսակի տեսքով՝

Կարծու՞մ եք արդյոք, որ դատապարտյալների վիկտիմիզացման դեպքերը կնվազեն, եթե անցում կատարվի պատժի կրման կացարանային ձևից խցայինի	«Կոչ» ՔԿՀ ներկայացուցիչներ	«Սևան» ՔԿՀ ներկայացուցիչներ
այո	97%	96.5%
ոչ	0%	0%
դժվարանում եմ պատասխանել	3%	3.5%

Այսպիսով, հարցված աշխատակիցների բացարձակ մեծամասնությունը գտնում է, որ պատժի կրման պայմանների բարելավումը կնպաստի պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման արդյունավետ իրականացմանը:

Նմանատիպ արդյունքներ տվեց նաև ազատազրկման դատապարտված անձանց շրջանում անցկացված հարցումը՝

Պատասխանները ներկայացնում ենք աղյուսակի տեսքով՝

Դուք Ձեզ առավել ապահով կզգաք պատժի կրման խցային, թե՞ հանրակացարանային ձևում	1-ին անգամ ազատազրկման դատապարտվածներ	2 և ավելի անգամ ազատազրկման դատապարտվածներ
այո	80.1%	70%
ոչ	17.9%	24.7%
դժվարանում եմ պատասխանել	2%	4.3%

Հետաքրքիր է այն, որ բացասական պատասխան տված անձանց մեծամասնությունը /67%/ պատասխանը պատճառաբանել է այն փաստով, որ պենիտենցիար հիմնարկի առավել «փակվածությունը» կարող է մեծացնել հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցիչների կողմից ապօրինի գործողությունների կատարման հնարավորությունը:¹

Այս կապակցությամբ գտնում ենք, որ խցային ձևի անցնելուց հետո պետք է ստեղծվեն հասարակական հսկողություն իրականացնող մարմիններ՝ աշխատանքի արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով:

բ/ Անհրաժեշտ է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք անազատության պայմաններում դատապարտյալներին առավելագույնս հնարավորություն կտան ապրել սովորական կյանքով՝ իհարկե առանց պատժի կրման կարգն ու պայմանները խախտելու: Նախ՝ անհրաժեշտ է վերացնել դատապարտյալների կենսագործունեության բոլոր ոլորտները խիստ կարգավորող սահմանափակումները, քանի որ դրանց մեծ մասը հիմնավորվում են կա՛մ օպերատիվության ապահովմամբ, կա՛մ պարզապես վարչակազմի աշխատանքը հեշտացնելու ցանկությամբ:

գ/ Վերանայել հարազատների հետ շփման, ինչպես նաև իրենց կրթական և ինտելեկտուալ մակարդակը բարձրացնելու նպատակով կապի տարբեր միջոցներից օգտվելու սահմանափակումները, մասնավորապես՝ վերանայել հեռախոսազանգերի ժամանակացույցը, ավելացնել դրանց հաճախականությունը, ապահովել հեռախոսազրույցների գաղտնիությունը:

Արդիական ենք համարում նաև դատապարտյալներին «Համացանցից» օգտվելու թույլտվություն տալը: Դա հնարավորություն կտա նրանց օգտվելու իրավական և այլ տվյալների կենտրոնական բազայից, հաղորդագրությունների ուղարկման առավել արագ տեսակներից՝ էլեկտրոնային նամակներ, իրենց իրավունքների և օրի-

¹Տե՛ս, *Волкова Т.Н.* Женская пенитенциарная преступность // Актуальные проблемы уголовного права, криминологии, законодательства и правоохранительной деятельности / Под науч. ред.: Романов А.К. - М.: Дело, 2009, էջ 53:

նական շահերի պաշտպանության դիմում-բողոքներով դիմել իրավասու պետական մարիմների: Այդ նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական Ծառայության՝ «Կալանավորվածների պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնաչկների ներքին կանոնակարգը»¹ հաստատելու որոշման IXI գլխում կատարել հետևյալ լրացումները՝

«Տեխնիկական պայմանների առկայության դեպքում դատապարտյալը իր անձնական միջոցների հաշվին համակարգչային սարքերի օգնությամբ կարող է օգտվել համացանցից՝ բացառությամբ այն կայքերի, որոնցում պարունակվող տեղեկատվությանը դատապարտյալներին արգելվում է ծանոթանալ /պոռնկագրական, ազգային և կրոնական թշնամանք հրահրող նյութեր և այլն/ե:

ե/ Լեռնային Ղարաբաղի տարածքում նախատեսել գյուղատնտեսությամբ և անասնապահությամբ զբաղվելու համար նախատեսված բաց ուղղիչ հիմնարկ-բնակավայրերի կառուցում: Կարծում ենք՝ նշված ծրագրի իրականացումը կնպաստի դատապարտյալների զբաղվածության խնդրի լուծմանը, դատապարտյալներին կստիպի կտրվել բանտային ճղճիմ առօրյայից, հեռանալ բանտային ենթանշակույթի նորմերից և ավանդույթներից, ինչը անկասկած կնպաստի հանցավոր ենթանշակույթի ազդեցության թուլացմանը, և հետզհետե վերացմանը: Ասվածը վերաբերում է հատկապես բացասական բնութագրվող ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած կրկնահանցագործներին: Նշված ծրագրի իրականացման համար, կարծում ենք, անհրաժեշտ է հարկային արտոնություններ տրամադրելու միջոցով խրախուսել գյուղատնտեսությամբ և անասնապահությամբ զբաղվող տնտեսվարող սուբյեկտների գործնետության կազմակերպումը նշված շրջաններում: Գտնում ենք, որ դատապարտյալների ուղղման գործընթացը առավել արդյունավետ կլինի, եթե թույլատրվի կին և տղամարդ դատապարտյալների ամուսնությունը և բնակեցումը առանձին **տնեքում**, ինչպես նաև դատապարտյալների ընտանիքների տեսփոխումը նշված բնակավայր: Այս ծրագրի իրականացումը կօգնի նաև լու-

¹ Այսուհետ՝ Կանոնակարգ

ծելու ԼԴ-ի ազատագրված տարածքների վերաբնակեցման խնդիրը:

զ/ Կատարել փոփոխություններ իրավական ակտերի այն դրույթներում, որոնք կարող են վիկտիմային նշանակություն ունենալ դատապարտյալների համար: Առաջարկում ենք վերացնել Կանոնակարգի որոշ նորմերի վիկտիմային բնույթը, մասնավորապես՝

Կանոնակարգի կետ 23-ի 15-րդ ենթակետը արգելում է դատապարտյալներին նյութական կամ այլ շահ ստանալու նպատակով զբաղվել թույլատրելի խաղերով, սակայն կանոնակարգը չի սահմանափակում թույլատրելի խաղերով զբաղվելը՝ դատապարտյալների վրա որոշակի պարտականություններ կամ արգելքներ դնելու նպատակով, քանի որ հակառակ դեպքում ևս պարտվողը կարող է ենթարկվել տարաբնույթ ճնշումների, սեռական բռնության և այլն: Առաջարկում ենք կանոնակարգի 23-րդ կետի 15-րդ ենթակետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ՝ «Նյութական կամ այլ շահ ստանալու կամ այլ դատապարտյալների վրա որոշակի պարտականություններ կամ որոշակի արգելքներ դնելու նպատակով զբաղվել թույլատրելի խաղերով»:

ե/ Դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման ոլորտում էական դեր ունի նաև հանցագործության զոհերին փոխհատուցում տրամադրելու օրենսդրական կարգավորումը: Թվենք նշված գործնության, մեր կարծիքով, հիմնական ուղիները՝

ա/ «Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների հռչակագրի»¹ դրույթների հիման վրա մշակել «Պենիտենցիար հանցագործության և իշխանության չարաշահման զոհերին օգնություն տրամադրելու» հայեցակարգ՝ ուղղված ազատագրվման վայրերում հանցագործության զոհ դարձած դատապարտյալներին սոցիալական, իրավական և նյութական օգնություն ցուցաբերելուն:

բ/ Դատապարտյալներին վիկտիմալոգիական օգնություն ցու-

¹ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 40/34 բանաձևով ընդունված «Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների հռչակագիր»:

ցաբերելու նպատակով պետական-հասարակական համակարգի ստեղծում և ազատագրկման վայրերում հանցագործության զոհ դարձած դատապարտյալներին փոխհատուցում տրամադրելու կարգ սահմանող դրույթների օրենսդրական ամրագրում: Փոխհատուցում իրականացնելու համար կարելի է ստեղծել հատուկ ֆոնդեր: Ֆոնդերի ֆինանսական միջոցները կարող են ձևավորվել քրեակատարողական հիմնարկներում հանցանք կատարած դատապարտյալների անձնական միջոցներից գանձումներ կատարելու հաշվին:

Ընդհանրացնելով վերը շարադրվածը՝ հանգում ենք հետևյալին՝

ա/ Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը տարբեր սուբյեկտների օրենսդրորեն կարգավորված, նպատակաուղղված իրավական նշանակություն ունեցող գործնետությունն է՝ ուղղված ազատագրկման վայրերում դատապարտյալների վիկտիմիզացման դետերմինանտների հայտնաբերմանը, ուսումնասիրմանը, չեզոքացմանը և վերացմանը:

բ/ Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելումը պենիտենցիար հանցավորության կանխարգելման նոր և ինքնուրույն ուղղություն է, որը ըստ մեզ, թույլ կտա առավելագույնս լրիվ և բազմակողմամիորեն օգտագործելու ազատագրկման վայրերում հանցավոր ոտնձգություններից զոհերի պաշտպանության համար նախատեսված բոլոր հնարավորությունները: Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման նպատակն է ազատագրկման վայրերում հանցավոր ոտնձգությունների զոհերի ինչպես պոտենցիալ, այնպես էլ առկա վիկտիմիզացիայի կանխումը:

գ/ Նշված նպատակին հասնելու համար առաջնային է կազմակերպական և իրավական բնույթի տարբեր խնդիրների լուծումը, մասնավորապես՝ կանխարգելիչ գործունեություն իրականացնող բոլոր սուբյեկտների գործունեության ռազմավարության և ծրագրերի մշակում, ինչպես նաև պատժի կրման այնպիսի պայմանների ստեղծում, որը առավելագույնս կբացառի դատապարտյալների շրջանում վիկտիմային և հակահասարակական ուղղվածություն ձևավորող միջավայրի բացասական ազդեցությունը:

դ/ Կազմակերպական բնույթի միջոցառումների կատարելագործումը ենթադրում է 1/ իրավական վիճակագրության մեջ վիկտիմալոգիական բնույթի տեղեկատվության ներառում, 2/ հանցավորության կանխարգելում իրականացնող սուբյեկտների գործառույթների շրջանակի համալրում դատապարտյալների պենիտենցիար վիկտիմիզացման կանխարգելում նախատեսող գործառույթով, նշված ոլորտում հասարակական կազմակերպությունների իրավասությունների և հնարավորությունների ընդլայնում, 3/ դատապարտյալներին հոգեբանորեն նախապատրաստել դիմակայելու իրենց կյանքին, առողջությանը, սեփականությանը սպառնացող հանցավոր ոտնձգություններին, 4/ վիկտիմայության բարձր աստիճանով օժտված դատապարտյալների ժամանակին բացահայտում և նրանց հետ համապատասխան հոգեբանական, դաստիարակչական բնույթի աշխատանքների իրականացում:

ե/ Պենիտենցիար վիկտիմիզացիայի կանխարգելման իրավական միջոցառումների կատարելագործման հիմնական ուղղություններն են՝ 1/ մի շարք օրենսդրական և գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերում վիկտիմալոգիական բովանդակությամբ լրացումներ կատարելը, 2/ վարչակազմի ներկայացուցիչների և իրավապահ մարմինների նկատմամբ վստահություն ներշնչելը, 3/ քրեակատարողական քաղաքականության հետագա հումանիզացման ապահովումը /ԲԿՅ գործնեությունը պահանջում է պատժի կրման աինպիսի պայմանների ստեղծում, որոնք կնպաստեն դատապարտյալների միջանձնային հարաբերություններում լարվածության թուլացմանը, 4/ օրենսդրական մակարդակով դատապարտյալներին վարձատրվող աշխատանքով ապահովելը, 5/ իրավական նորմերում փոփոխություններ կատարելը՝ դրանց վիկտիմային բնույթը չեզոքացնելու նպատակով, 6/ պենիտենցիար հանցավոր ոտնձգություններից վնաս կրած դատապարտյալներին փոխհատուցում տրամադրելու վերաբերյալ իրավական հիմք և մեխանիզմներ մշակելը:

Anna Asatryan

PhD student of the Chair of Criminal Law, YSU

**PREVENTION OF OFFENDERS' PENITENTIARY VICTIMIZATION
AT THE PLACES OF INCARCERATION**

Prevention of penitentiary victimization is an important direction of the preventative work carried out in the places of incarceration. It is in line with the search of new, effective measures to fight penitentiary crime. The author thinks that it comes to be the only factor, which allows wholly to safeguard the victim's safety and security in the places of incarceration. The author's point is that the aim of penitentiary victimization prevention is the avoidance of potential and suppression of the ongoing criminal infringement in the places of incarceration.

Анна Асатрян

Соискатель кафедры уголовного права, ЕГУ

**ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ
ВИКТИМИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЯХ**

Предупреждение пенитенциарной виктимизации является самостоятельным направлением предупреждения преступлений в местах лишения свободы и находится в русле поисков новых возможностей борьбы с пенитенциарной преступностью. Именно оно, по мнению автора, позволит максимально полно и всесторонне использовать все возможности защиты и охраны жертв преступных посягательств в местах лишения свободы. По мнению автора целью предупреждения пенитенциарной виктимизации является предотвращение потенциальной, и пресечение актуально осуществляющейся пенитенциарной виктимизации жертв преступных посягательств в местах лишения свободы.

Բանալի բառեր` պենիտենցիար վիկտիմիզացիա, հանցագործությունների կանխում, պայքար պենիտենցիար հանցավորության դեմ, զոհերի պաշտպանություն, հանցավոր ոտնձգություն, զոհերի խոցելիություն, քրեակատարողական քաղաքականություն:

Keywords: penitentiary victimization, prevention of crimes, fight against penitentiary crime, protection of victims, criminal intrusion, vulnerability of victims, penitentiary policy.

Ключевые слова: пенитенциарная виктимизация, предупреждение преступлений, борьба с пенитенциарной преступностью, охрана жертв, преступное посягательство, уязвимость жертв, уголовно-исполнительная политика.